

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

EDUSKUNNAN
OIKEUSASIAMIEHEN
KERTOMUS VUODELTA
2020

Vammaisten henkilöiden oikeudet

Sisällysluettelo

3.4	Vammaisten henkilöiden oikeudet	66
3.4.1	Erityistehtävä vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamisessa	66
3.4.2	Kansallisen rakenteen tehtävät ja toiminta	66
	Oikeusasiamies	66
	Ihmisoikeuskeskus	67
	Vammaistiimi	68
	Kansainvälinen yhteistyö	70
3.4.3	Toimintaympäristö ja ajankohtaisia lainsäädäntöhankkeita	70
3.4.4	Laillisuusvalvonta	71
	Kantelut ja omat aloitteet	71
	Tarkastukset	72
3.4.5	Ratkaisuja	73
	Sosiaalihuolto	73
	Sosiaalivakuutus	80
	Varhaiskasvatus ja opetus	80
	Terveydenhuolto	81
	Äänestyspaikkojen esteettömyyttä koskevat ratkaisut	82

3.4

Vammaisten henkilöiden oikeudet

3.4.1 ERITYISTEHTÄVÄ VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIEN TOTEUTTAMISESSA

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (CRPD) ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifioiminen toi 10.6.2016 oikeusasiamiehelle uuden erityistehtävän, josta säädetään oikeusasiamiehestä annetussa laissa. YK:n vammaisyleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisista tehtävistä huolehtivat oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta, jotka yhdessä muodostavat Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution.

Vammaisyleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Syrjäntäkielto, esteettömyys ja saavutettavuus ovat sopimuksen johtavia periaatteita. Yleissopimuksen muita keskeisiä periaatteita ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sekä vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan.

Vammaisyleissopimus sisältää laaja-alaisen vammaisuuden määrittelyn, jonka turvin voidaan mahdollisimman hyvin varmistaa eri tavoin vammaisten ihmisten oikeudet ja yhdenvertaisuus. Sopimus määrittelee vammaisiksi henkilöiksi ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Esimerkiksi muistisairaat henkilöt ja psykiatriset potilaat kuuluvat siten sopimuksen soveltamisalaan.

Asiaryhmän ratkaisijana toimi OA *Petri Jääskeläinen*, pääesittelijänä esittelijäneuvos *Minna Verronen* ja esittelijänä vanhempi oikeusasiamiehensihteeri *Juha-Pekka Konttinen*. Vammaisia hen-

kilöitä koskevia asioita on selostettu myös terveydenhuoltoa 5.11 ja vanhusten oikeuksia 5.13 koskevissa jaksoissa.

3.4.2 KANSALLISEN RAKENTEEN TEHTÄVÄT JA TOIMINTA

Vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistäminen, seuranta ja suojeleminen edellyttävät ihmisoikeusinstituution kaikkien toimijoiden osallistumista, koska niiden eri tehtävät täydentävät toisiaan.

Edistämisellä tarkoitetaan tulevaisuuteen suuntautuvaa aktiivista toimintaa, kuten ohjausta, neuvontaa, koulutusta ja tiedon jakamista. Seurannan tavoitteena on selvittää, miten hyvin vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat muodollisesti ja tosiasiallisesti. Seurannalla tarkoitetaan vammaisyleissopimuksen sopimusvelvoitteiden käytännön toteuttamiseen liittyvän tiedon kokoamista ja jatkokäyttöä siten, että sopimusvelvoitteiden toteuttamisessa havaitut puutteet korjaantuisivat. Suojelemisella tarkoitetaan valtion suoraa sekä välillistä suojelelvelvoitetta yleissopimuksessa määrättyjen oikeuksien mahdollisia loukkauksia vastaan.

OIKEUSASIAMIES

Oikeusasiamies suojelee, edistää ja seuraa yleissopimuksen täytäntöönpanoa oman toimivaltansa puitteissa. Oikeusasiamiehen tehtävänä on julkisen vallankäytön lainmukaisuuden sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta (suojaelu). Oikeusasiamiehen toiminta on kehittynyt ajan myötä perus- ja ihmisoikeuksia edistäväksi. Kante-
luratkaisuissa ja tarkastuksilla ei tutkita pelkästään menettelyn laillisuutta, vaan pyritään ohjaamaan viranomaista tai valvottavaa kohdetta perus- ja ihmisoikeuksia mahdollisimman hyvin toteutta-

vaan menettelyyn. Oikeusasiamiehen toiminnassa valvonta ja seuranta liittyvät toisiinsa, koska laillisuusvalvonnassa tehdyt havainnot epäkohdista vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamisessa ovat myös seurantaa, jossa arvioidaan miten sopimusvelvoitteet toteutuvat yleisellä tasolla käytännössä.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonta toteutuu suurelta osin kanteluiden tutkinnan kautta, mutta epäkohtia tutkitaan myös omasta aloitteesta ja tarkastuskäynneillä. Oikeusasiamies toimii laillisuusvalvonnan ohella YK:n kidutuksen vastaisen yleis-sopimuksen valinnaisen pöytäkirjan mukaisena kansallisena valvontaelimenä (OPCAT). Valvontaelin tekee tarkastuksia paikkoihin, muun muassa kehitysvammaisten henkilöiden ja muistisairaiden asumisyksiköihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä. Oikeusasiamies voi tätä tehtävää hoitaessaan käyttää apunaan nimeämiään asiantuntijoita, joilla on kansallisen valvontaelimen tarkastustehtävän kannalta merkityksellistä asiantuntemusta. OA:lla on käytettävissään muun muassa terveydenhuollonalan asiantuntijoita, joista kaksi on kehitysvammalääkäreitä. Lisäksi käytettävissä on asiantuntijoita, jotka ovat itse vammaisia henkilöitä. Koulutuksen jälkeen OA voi kutsua heidät mukaan OPCAT-kohteiden tarkastuksille asiantuntijaroolissa. Koska kertomusvuonna ei koronapandemian vuoksi toteutettu fyysisiä tarkastuskäyntejä, ei asiantuntijoita osallistunut ulkopuolisena asiantuntijana valvontaelimen tarkastuksiin. Toiminnassa on lisätty ja tullaan lisäämään yhteistyötä vammaisten henkilöiden ja vammaisjärjestöjen kanssa myös muulla tavoin.

IHMISOIKEUSKESKUS

Ihmisoikeuskeskuksen ydintehtäviin kuuluu perus- ja ihmisoikeuksien edistäminen sekä niiden toteutumisen seuranta. Oikeusasiamiehestä poiketen Ihmisoikeuskeskus ei käsittele kanteluita tai toteuta laillisuusvalvontaa. Ihmisoikeuskeskuksen toimivalta ei ole rajattu yksistään viranomais toimintaan, vaan vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistäminen ja seuranta ulottuvat myös yksityisiin toimijoihin.

Ihmisoikeuskeskuksen painopiste vammaistyössä on muun muassa edistää vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallisuutta ja lisätä laajemman yleisön tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Koronapandemian seurauksena Ihmisoikeuskeskus sopeutti vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyvää työtä vastaamaan muuttunutta toimintaympäristöä. Tavoitteena oli toteuttaa toimikaudelle laadittu toimintasuunnitelma mahdollisimman pienillä muutoksilla, mutta samalla tuoda toimintaan mukaan pandemian esiin nostamia vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyvä teemoja. Toimintaympäristössä tapahtuvien muutosten takia toimikauden aikana käytiin säännöllisesti arviointikeskusteluja toiminnan kohdentamisesta.

Koronapandemian alkuvaiheessa Ihmisoikeuskeskus laati verkkosivuilleen erillisen teemasivuston, joka käsitteli laaja-alaisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen liittyviä kysymyksiä, jotka olivat nousseet esiin seurannassa poikkeusolojen aikana ja niiden jälkeen. Teemasivustolla käsiteltiin perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta muun muassa sellaisia kysymyksiä kuten vammaisiin henkilöihin kohdistetut liikkumis- ja tapaamisrajoitukset, sote-palveluiden turvaaminen, muiden apua tarvitsevien henkilöiden suojele ja turvallisuus, yhdenvertainen tiedonsaanti ja yhdenvertainen oikeus hoitoon. Teemasivustolle on myös koottu kattavasti pandemian aikana viranomais-toimijoiden laatimia vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyviä ohjeita ja eri järjestötoimijoiden kannanottoja vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyvistä ongelmista.

Vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) jäsenet nimitettiin ihmisoikeusvaltuuskunnan kokouksessa 20.5.2020. Komitea kokoontui toimikauden aikana neljä kertaa. Syyskaudella komitea valmisti omaa työohjelmaansa ja ulkopuolisten asiantuntijoiden nimittämistä komitean kokoonpanon täydentämiseksi. Komitean työohjelman teemat vuosille 2020-2024 ovat vammaisten henkilöiden köyhyys ja työelämä, koulutus, osallistaminen ja yhteiskunnallinen osallisuus, syrjintä ja yhdenvertaisuus ja koronapandemian vaikutukset vammaisten henkilöiden oikeuksiin. Lisäksi komitea keskittyy koko toimikauden ajan hallitusohjelman seurantaan.

Syyskaudella komitean kaikki jäsenet osallistuvat ihmisoikeusvaltuuskunnan järjestämään työpajakeskusteluun, joissa käsiteltiin koronapandemian ja sen torjumiseksi tehtyjen erilaisten rajoitusten ja toimenpiteiden vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Ihmisoikeuskeskus koosti työpajakeskusteluista tiiviin tilannekuvan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Julkaisussa on mukana myös valtuuskunnan suositukset siitä, miten muun muassa vammaisten henkilöiden oikeudet on turvattava koronapandemian aikana ja sen jälkihoidossa (*”Koronapandemian vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen – Ihmisoikeusvaltuuskunnan suosituksia”*).

Ihmisoikeuskeskus järjesti yhteistyössä eduskunnan vammaisasian yhteistyöryhmän (VAMYT) kanssa webinaarin vammaispalvelulainsäädännön uudistuksesta. Tilaisuudessa sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön virkamies antoi ajankohtaisen tilannekatsauksen vammaispalvelulainsäädännön uudistuksen aikataulusta ja siihen liittyvästä kuulemismenettelystä. Neljän eri vammaisjärjestön edustajaa pitivät tilaisuudessa puheenvuorot, joissa he nostivat esiin heidän näkökulmastaan tärkeitä teemoja vammaispalvelulain uudistuksessa. Ihmisoikeuskeskus julkaisi tilaisuudesta keskustelukoosteen.

Toimikauden aikana Ihmisoikeuskeskus teki Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa yhteistyötä Perusoikeusbarometri-hankkeen raportin viimeistelemiseksi julkaisukuntoon. Raportti julkaistaan keväällä 2021. Lisäksi Ihmisoikeuskeskus oli mukana tukemassa Vammaisfoorumi ry:n toteuttamaa vammaisten lasten vanhemmille suunnattua kyselyä kouluarjesta.

Ihmisoikeuskeskus on useamman vuoden ajan seurannut ihmisoikeuksia ja biolääketiedettä koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen (ns. Oviedon sopimus) tahdonvastaisia hoitotoimenpiteitä koskevan lisäpöytäkirjan valmistelua. Toimikauden aikana Ihmisoikeuskeskus antoi lausunnon lisäpöytäkirjaluonnoksesta. Lausunnossaan Ihmisoikeuskeskus totesi, että lisäpöytäkirjaluonnoksessa on edelleen merkittäviä ongelmia suhteessa YK:n vammaisyleissopimukseen. Lisäksi Ihmisoikeuskeskus nosti huomiona esiin, ettei lisäpöytäkirjaluonnoksessa ole omaa artiklaa, jossa käsiteltäisiin, miten ja minkälaisin toimenpitein

tahdonvastaisten toimenpiteiden ja siihen mahdollisesti sisältyvien muiden rajoitustoimenpiteiden kohteena olevan henkilön itsemääräämisoikeutta pyritään vahvistamaan.

VAMMAISTIIMI

Kanslian vammaistiimiin kuului kolme oikeusasiamiehen asiantuntijaa ja notaari sekä Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntija. Vammaistiimi oli vuoden 2020 aikana tiiviisti yhteistyössä vammaisten ihmisoikeuskomitean kanssa. Komitean tai vammaistiimin kokouksissa esiin tulleista asioista keskusteltiin luontevasti puolin ja toisin, koska kaksi vammaistiimin jäsentä oli asiantuntijajäsenenä myös ihmisoikeuskomiteassa.

Vammaistiimin kokouksissa keskusteltiin koronaepidemian vaikutuksesta tarkastuskohteiden valintaan ja tarkastusten suorittamisesta, päivitettiin vammaistiimin strategiaa ja suunniteltiin kanslian sisäistä vammaisteemaan liittyvää koulutusta sekä vammaisten henkilöiden oikeuksien verkkosivustojen sisältöä Ihmisoikeuskeskuksen ja oikeusasiamiehen kotisivuille. Osana kansallisen rakenteen tehtävien kartoittamista tiimissä keskusteltiin kanslian työntekijöiden kanssa ja arvioitiin vammaisten henkilöiden käsitteen laajuutta laillisuusvalvonnan hallinnonaloilla. Vammaistiimissä myös pohdittiin eri keinoja yhteistyöhön ja osallistamiseen vammaisten henkilöiden kanssa.

Toimikauden aikana vammaistiimi viimeisteli Perus- ja ihmisoikeudet asumispalveluissa -hankkeen aikana laadittua itsearviointityökalua. Itsearviointityökalu on tarkoitettu tukemaan erityis- ja vammaisten palveluntarjoajien ja tuottajien toimenpiteitä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Työkalu koostuu kysymyksistä, jotka ohjaavat erityis- ja vammaisten toimijoita omatoimisesti arvioimaan, miten hyvin asumis- ja palveluyksiköiden toiminta ja toimintatavat tukevat ja vahvistavat asiakkaiden itsemääräämisoikeutta. Kysymysten viimeistelyn aikana tehtiin yhteistyötä laaja-alaisesti viranomais- ja järjestötoimijoiden kanssa. Syksyllä järjestettiin muun muassa kuulemistilaisuus viranomais- ja järjestötoimijoille, jossa he esittivät omia näkemyksiään

ja kehitysehdotuksiaan itsearviointityökalusta. Viimeinen versio tarkastutettiin vielä kolmella erityishuoltoa järjestävällä palveluntarjoajalla. Hankkeen tavoite seuraavalla toimikaudella on tukea erityishuoltoa järjestävien palveluntarjoajien ja tuottajien toimia työkalun käyttöönottamiseksi.

Viranomaisyhteistyötä on ollut Valviran ja aluehallintovirastojen sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan kanssa. Aluehallintovirastojen kanssa yhteistyö on liittynyt tarkastuksiin ja tarkastuskohteiden valintaan.

Vammaistiimin jäsenet osallistuivat eduskunnan vammaisasiain yhteistyöryhmän (VAMYT) järjestämiin vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeviin tilaisuuksiin. Kaksi vammaistiimin jäsentä osallistui erikseen kutsuttuina asiantuntijoina Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämän Vammaispalvelun käsikirjan lakiryhmän kokouksiin, joissa käsitellään muun muassa uusinta vammaispalveluihin liittyvää oikeuskäytäntöä ja seurataan vammaispalvelulain uudistamistyötä.

Vammaistiimin jäsen osallistui lisäksi laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta -seurantaryhmän työhön. Seurantaryhmän työ toimikauden aikana keskittyi saavutettavuussäätelyn toimeenpanon seurantaan ja Etelä-Suomen aluehallintoviraston tukemiseen sen toteuttaessa digitaalisten palvelujen tarjoamisesta annetun lain (306/2019) vaatimusten valvontaa.

Vammaistiimin jäsen oli myös nimetty vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE) asiantuntijajäseneksi. Neuvottelukunnan tehtävänä on edistää YK:n vammaisyleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa ja vammaisten henkilöiden oikeuksien huomioinnin ottamista kaikkien hallinnonalojen toiminnassa. Neuvottelukunta keskittyi toimikaudella YK:n vammaisyleissopimuksen kansallisen toimintaohjelman valmisteluun. Ihmisoikeuskeskus antoi lisäksi itsenäisenä toimijana omia asiantuntijanäkemyksiään toimintaohjelmaluonnosta arvioivassa kuulemistilaisuudessa. Keskus nosti kuulemistilaisuudessa esiin muun muassa tarpeen tehostaa toimintaohjelman vammaisiin henkilöihin kohdistuvan syrjinnän torjumiseen tarkoitettuja toimenpiteitä. Lisäksi keskus esitti, että poikkeustilanteisiin varautumista koskevia kirjauksia tulisi vahvistaa, romanitaustaiset vammaiset henkilöt tulisi huomioida

toimintaohjelmassa ja vammaisten henkilöiden työelämäosallisuutta tukevia toimenpiteitä tulisi vahvistaa.

Vammaistiimin aloitteesta kansliassa järjestettiin vammaisteemaan liittyvä koulutus. Koulutuksen kaksi aihetta olivat kehitysvammaisten henkilöiden haastava käyttäytyminen ja itsemääräämisoikeus sekä ikääntyminen ja kehitysvammaisuus (25.11.2020). Kouluttajana toimi FT, PsL, Neuropsykologian erikoispsykologi Oili Sauna-aho.

Vammaistiimin jäsen luennoi vammaisten henkilöiden oikeuksista ja oikeusasiamiehen toiminnasta Helsingin yliopiston vierasluennolla vammaistutkimuksen kurssilla 28.1.2020, Assistentti.infon kehittämisiltapäivä -webinaarissa 29.9.2020 ja maakunnallistuvat vammaispalvelut - verkoston kokouksessa 4.12.2020.

Ihmisoikeuskeskus tiivistäsi toimikauden aikana yhteistyötään vammaisneuvostojen sihteerien kanssa. Keskuksen edustaja osallistui vammaisneuvostojen sihteerien yhteistyötapaamiseen kaksi kertaa toimikauden aikana. Ensimmäisessä kokouksessa keskuksen edustaja alusti ja kävi sihteerien kanssa keskustelua siitä, miten YK:n vammaisyleissopimuksen osallistamisvelvoitetta tulisi toteuttaa paikallistasolla. Toisessa kokouksessa pidetyn alustuksen ja keskustelun teema oli vammaisyleissopimuksen velvoitteiden jalkauttaminen poikkileikkaavasti paikallishallintoon.

Vammaistiimin jäsentä kuultiin asiantuntijana kahdessa vammaisten henkilöiden työllisyyteen liittyvässä selvityksessä. Toisen tutkimuksen toteutti Amsterdamin yliopiston tutkijaryhmä ja siinä selvitettiin taustasyitä vammaisten henkilöiden valtaväestöä heikompaan työmarkkinaosallisuuden Euroopan unionin jäsenmaissa. Tutkimusjulkaisu on luettavissa verkossa (*“Explaining the disability employment gap in European countries: the influence of labour market policies and public opinion towards people with a disability”*). Toisessa selvitetiin vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteellisia esteitä Suomessa. Tämän selvityksen julkaisi työ- ja elinkeinoministeriö (*“Vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteelliset esteet”*).

KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

Koronapandemian seurauksena kansainvälinen yhteistyö väheni merkittävästi verrattuna aikaisempiin vuosiin. Kaikki ENNHRI CRPD-työryhmän kokoukset olivat toimikauden aikana etäkokouksia, ja työryhmän toiminnan painopiste siirtyi koronapandemiaan liittyvien toimenpiteiden vaikutusten arviointiin ja seurantaan. Työryhmässä jaettiin säännöllisesti tietoa siitä, millaisia toimenpiteitä eri maissa on toteutettu vammaisten henkilöiden oikeuksien suojelemiseksi ja heidän terveytensä turvaamiseksi. Toimikauden aikana myös päivitettiin työryhmän työohjelma.

Vuosittain järjestettävä YK:n vammaisyleissopimuksen osapuolikokous peruutettiin keväällä ja lopulta se järjestettiin joulukuussa etänä. Kokouksen pääteema oli vammaisyleissopimuksen ja kestävän kehityksen agendan 2030 toimeenpano kaikille vammaisille henkilöille. Kokouksen alateemoja olivat ikääntyneet vammaiset, inklusiivinen ympäristö ja vammaisten oikeus työhön. Vammaistiimin jäsenet osallistuivat kolmipäiväisen kokouksen aikana keskustelutilaisuuksiin. Vammaistiimin jäsenet myös seurasiivat vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyvää keskustelua (erityisesti korona-asiat) ja kansainvälistä ratkaisukäytäntöä (kuten CRPD-komitea).

Toimikauden aikana vammaistiimin edustaja osallistui YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien erityisraportoijan järjestämään keskustelutilaisuuteen vammaisyleissopimuksen 13 artiklasta. Kyseinen artikla velvoittaa sopimusosapuolia varmistamaan vammaisille henkilöille oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden yhdenvertaisesti muiden kanssa. Tilaisuudessa kommentoitiin ja käsiteltiin yksityiskohtaisesti erityisraportoijan laatimaa luonnosta ohjeistukseksi artiklan sisällöstä. Ohjeistus julkaistiin myöhemmin toimikauden aikana (*“International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities”*).

3.4.3 TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA AJANKOHTAISIA LAINSÄÄDÄNTÖHANKKEITA

Kehitysvammaisia henkilöitä on arvioitu olevan Suomessa noin 50 000. Kehitysvammahuollossa palvelurakenteen muutos laitoshoidosta autettuun asumiseen on jatkunut koko 2000-luvun ajan. Valtioneuvoston vuoden 2012 periaatepäätöksessä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisestä asumisesta ja palvelujen turvaamisesta asetettiin päämääräksi, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei enää asuisi laitoksessa. Muutos on kuitenkin ollut tarkoitus toteuttaa ilman pakosiirtoja, ihmisten ikä ja elämäntilanne huomioiden. Valtakunnallisen suunnitelman tavoitteena on, että kehitysvammaisia lapsia ei enää sijoitetai laitoksiin.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoreportin mukaan laitoshoidon pitkäaikaisasiakkaita oli 452 vuoden 2019 lopussa (631 vuonna 2018 ja 920 vuonna 2016). Pitkäaikaisasiakkaisiksi on laskettu asiakkaat, joille on tehty pitkäaikaishoidon päätös tai jotka ovat olleet hoidossa yli 90 vuorokautta. Tavoitteista huolimatta laitoksessa asuvien lasten osuus kasvoi hieman. Pitkäaikaisasiakkaista alle 18-vuotiaita oli vuoden 2019 lopussa 131 henkilöä (118 vuonna 2018), joista 0–7-vuotiaiden määrä kuitenkin pysyi samana edelliseen vuoteen verrattuna (13 lasta). Lyhytaikaiset hoitojaksot laitoksessa kestävät tyypillisesti alle 7 päivää. Kehitysvammaisten laitoshoidon kokonaisasiakasmäärä oli vuoden lopussa 556 (795 vuonna 2016 ja 962 vuonna 2015). Laitoshoidon osuus maakunnittain vaihtelee siten, että Etelä-Savossa laitoshoidon osuus on suurin (14 %) ja Päijät-Hämeessä pienin (0,5 %). Koko maassa laitoshoidon osuus vammaisten henkilöiden ympärivuorokautisessa asumisessa on 6 prosenttia ja se toteutetaan pääsääntöisesti julkisten palveluntuottajien yksiköissä (91 %).

Kaikkiaan 2000-luvun aikana ympärivuorokautinen asumispalvelu (autettu asuminen) on noussut 2000-luvulla keskimäärin 7 prosenttia vuodessa, kun taas laitoshoidon asiakasmäärä on vähentynyt keskimäärin 8 prosentin vuosivauhdilla. Kehitysvammaisten autetun asumisen asiakkaita oli vuoden 2019 lopussa 9 155, ja asiakasmäärä kasvoi kuusi prosenttia edellisestä vuodesta.

Autetussa asumisessa julkisten palveluntuottajien osuus oli 50 prosenttia.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa sovitun mukaisesti kertomusvuoden kesällä käynnistettiin Viitotut muistot -tutkimushanke, jossa kootaan tietoa kuuroihin ja viittomakieltä käyttäviin kohdistuneista oikeudenloukkauksista 1900-luvun alusta nykypäivään. Tutkimushankkeen kokoamia tietoja on tarkoitus käyttää sovintoprosessin suunnittelussa sekä myöhemmin varsinaisessa sovintoprosessissa. Valtioneuvoston tilaaman tutkimuksen monitieteinen tutkijaryhmä, jossa ovat mukana Helsingin yliopisto, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tampereen yliopisto, Humanistinen ammattikorkeakoulu ja Itä-Suomen yliopisto.

Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi kertomusvuoden joulukuussa osallisuustyöryhmän raportin vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaamisesta vammaispalveluissa. Työryhmän raporttia ja siihen annettuja lausuntoja on tarkoitus hyödyntää jatkossa laadittaessa hallituksen esitystä vammaispalvelulainsäädännön kokonaisuudistuksesta. Osallisuustyöryhmän tavoitteena oli turvata ja lisätä entisestään vammaisten henkilöiden osallisuutta heitä koskevassa päätöksenteossa ja palvelujen järjestämisessä sekä selvittää palvelujen järjestämistavan valintaa koskevia oikeussuojakeinoja. Lisäksi tavoitteena oli parantaa palvelujen laatua, vahvistaa oikeutta yksilöllisiin tarpeisiin perustuviin palveluihin sekä lisätä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta.

Hallitusohjelmassakin mainitut vammaislainsäädännön uudistaminen ja itsemääräämisoikeuslainsäädännön kehittäminen nousivat usein esille viranomaisten ja järjestöjen kanssa käydyissä keskusteluissa.

3.4.4 LAILLISUUSVALVONTA

Oikeusasiamies valvoo vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista kaikissa viranomaisissa ja kaikissa julkista tehtävää hoitavissa yksityisissä toimijoissa riippumatta siitä, minkä hallinnonalan viranomaisesta tai toimijasta on kyse. Kaikki kanteluasiat tilastoidaan ensisijaisesti niiden viranomaistahojen ja hallinnonalojen (sosiaalihuolto,

sosiaalivakuutus, terveydenhuolto, opetus- ja kulttuuriviranomaiset jne.) mukaan, joita ratkaistuissa arvioidaan. Osa ratkaistuista vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevasta laillisuusvalvonta-asioita kuului useampaan hallinnonalaan. Tässä jaksossa käsitellään hallinnonalasta riippumatta sellaisia asioita, joissa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen on keskeistä.

OA:n vuosikertomuksessa ja toiminnassa on vuodesta 2014 lukien, jolloin kertomuksessa tarkasteltiin ensimmäisen kerran vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvontaa omassa jaksossaan, näkynyt korostuneesti vammaisten henkilöiden oikeuksien merkitys.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvonta kohdistuu erityisesti perusoikeuksina turvattujen riittävien sosiaali- ja terveyspalvelujen toteutumiseen, yhdenvertaisuuteen, oikeusturvaan, esteettömyyteen ja saavutettavuuteen sekä itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja osallisuuden yhteiskunnassa.

Kuntien vammaispalvelut on tärkeä laillisuusvalvonnan kohde. Monet kantelut koskivat puutteita palvelusuunnitelmien ja erityishuolto-ohjelmien laatimisessa tai palveluja koskevassa neuvonnassa ja ohjauksessa, viivästyksiä ja menettelyvirheitä päätöksenteossa ja muussa asian käsittelyssä.

Tarkastukset muodostavat olennaisen osan laillisuusvalvonnassa, koska vammaiset henkilöt eivät aina kykene itse kantelemaan. Tarkastuksilla valvonnan kohteena on vammaispalveluja antavat sekä julkiset että yksityiset toimijat, niiden oma- ja palveluista järjestämis- ja valvontavastuussa olevat kunnat. OA valvoo myös muita valvontavastuussa olevia erityisvalvontaviranomaisia, kuten Valvira ja aluehallintovirastoja.

KANTELUT JA OMAT ALOITTEET

Asiaryhmään tilastoituja kanteluita ja omia aloitteita ratkaistiin 306. Määrä oli edellisvuotta (281) ja vuotta 2018 (257) suurempi. Omia aloitteita ratkaistiin kertomusvuonna 14. Yhdeksässä omassa aloitteessa oli kyse pääosin COVID-19-pandemiaan liittyvistä epäkohdista muistisairaita vanhuksia koskevissa asioissa ja neljässä eräiden äänestyspaikkojen esteettömyydestä ja vaalialaisuuden turvaamisen puutteista. Toimenpiteisiin johti määrälli-

sesti enemmän kuin aiempina vuosina eli 97 asiaa (32 %). Toimenpideprosentti on edellisten vuosien tapaan oikeusasiamiehen kanslian keskiarvoa (14,5) korkeampi. Viidessä asiassa annettiin huomautus ja kuudessa asiassa tehtiin esitys. Opetuksessa ja terveydenhuollossa annettiin kaksi huomautusta ja sosiaalihuollossa yksi. Käsitteksen lausumiseen johti 63 (65) ja muuhun toimenpiteeseen 16 (4) asiaa. Toimenpiteisiin johtaneiden taustusten lukuisuuden vuoksi läheskään kaikkia vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia ratkaisuja ei ole mahdollista selostaa tai edes mainita tässä kertomuksessa. Ratkaisuja pyritään enenevässä määrin julkaisemaan myös oikeusasiamiehen verkkosivuilla www.oikeusasiamies.fi.

Eniten vammaisia henkilöitä koskevia ratkaisuja 215 (179 vuonna 2019 ja 150 vuonna 2018) oli edellisvuosien tapaan sosiaalihuollon asiaryhmässä. Tämä johtuu siitä, että kunnan tehtävänä on huolehtia sosiaalipalvelujen, kuten kehitysvammaisten erityishuollon ja vammaisuuden perusteella järjestettävien palvelujen ja tukitoimien sekä muistisairaiden palveluiden järjestämisestä. Vammaispalvelulain mukaisista palveluista (137 ratkaisua) henkilökohtaista apua koski 35 (26 vuonna 2019 ja 38 vuonna 2018) ratkaisua, kuljetuspalveluita 44 (30 vuonna 2019 ja 19 vuonna 2018) asiaa ja kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksia 29 (25 vuonna 2019 ja 28 vuonna 2018) asiaa. Sosiaalihuollon asiaryhmään luettiin myös vammaisten tulkkauspalvelut, joissa Kansaneläkelaitos toimii palvelun järjestäjänä. Näitä asioita oli kertomusvuonna ratkaistavana 7 asiaa (28 vuonna 2019 ja 11 vuonna 2018). Kertomusvuonna ratkaistiin monia kanteluita (ainakin 43), jotka koskivat muistisairaiden vanhusten kohtelua hoito- ja hoivayksiköissä pandemian aikana sekä omaisten ja läheisten vierailukieltoja (ks. erillinen jakso 4 koronavirukseen liittyvistä asioista). Muistisairaiden henkilöiden oikeuksien valvontaa ja edistämistä on selostettu tämän kertomuksen vanhusten oikeudet jaksossa 4.13.

Sosiaalivakuutuksen piiriin kuuluvia vammaisia henkilöitä koskevia asioita ratkaistiin kertomusvuonna 32 (46 vuonna 2019 ja 28 vuonna 2018) ja terveydenhuollon 51 (57 vuonna 2019 ja 55 vuonna 2018) sekä opetuksen 15 (5 vuonna 2019 ja 7 vuonna 2018).

Vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin liittyvissä kanteluissa oli kysymys muun muassa palveluita ja asiakasmaksuja koskevasta päätöksenteosta, palvelua koskevasta neuvonnasta ja ohjauksesta, kohtelusta asiakaspalvelutilanteessa tai asumisyksikössä, palvelutarpeen arvioinnista, hakemuksen tai valituksen käsittelyn viivästyttämisestä ja kunnan palveluista antamista soveltamisohjeista sekä palvelujen järjestämisestä. Kansaneläkelaitoksen (Kela) menettelyä arvioitiin vammaisten tulkkauspalvelun järjestäjänä ja etuuksien, kuten vammaistuen ja kuntoutustuen, myöntäjänä. Terveydenhuollossa oli kysymys mielenterveyskuntoutujien hoidosta ja kohtelusta, lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineen korvaamisesta, lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämisestä ja riittävän terveystalouden järjestämisestä.

TARKASTUKSET

Käytännössä lähes kaikissa vammaisten henkilöiden asumis- ja laitospalveluiden ja psykiatristen sairaaloiden tarkastuksilla yhdistyy kaksi OA:lle annettua kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa erityistehtävää (CRPD ja OPCAT). Tarkastuksilla valvotaan, että asiakkaiden kohtelu ja palvelut toteutuvat lainmukaisesti perusoikeuksia ja ihmisarvoa kunnioittaen.

Tarkastuksilla kiinnitetään erityistä huomiota YK:n vammaisyleissopimuksen näkökulmasta vammaisten henkilöiden oikeuksien kuten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, rajoitustoimenpiteiden käyttöön, osallistumisen mahdollisuuksiin sekä toimitilojen esteettömyyteen ja saatavuuteen liittyviin seikkoihin. Lisäksi YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan mukaisena kansallisen valvontaelimenä huomiota kiinnitetään siihen, miten voitaisiin ennalta ehkäistä vapautensa menettäneiden henkilöiden huonoa kohtelua tai itsemääräämisoikeuden loukkauksia. Tarkastuksilla keskustellaan asumisyksikön johdon, henkilökunnan ja asiakkaiden kanssa, perehdytään asiakirjoihin sekä tarkastetaan asumisyksikön yleiset tilat, ympäristö ja asiakkaan luvalla vieraillaan hänen asuinhuoneessaan.

Koronapandemiasta johtuen tarkastukset toteutettiin etätarkastuksina pääosin siten, että

asiakkaita ja omaisia kuultiin puhelimitse ja että tarkastuskohteelta pyydettiin asiakirjoja ja selvitystä. Painopiste etätarkastuksilla oli pandemian vaikutusten selvittäminen palveluiden sisältöön ja laatuun sekä rajoitusten käyttöön. Etätarkastusten kohteina olivat Helsingin Diakonnissalaitoksen säätiön Rinnekoti (3649/2020), Vaalijalan kuntayhtymä (3650/2020), Satakunnan sairaanhoitopiirin kuntayhtymän sosiaalipalvelujen toimialueen vammaisten henkilöiden laitos- ja asumispalvelut sekä Antinkartanon kuntoutuskeskus (3651/2020), Lopen kunnan kehitysvammaisten asumispalvelut ja kehitysvammaisten asumisyksikkö Pajukoti (3652/2020), Pietarsaaren kaupungin kehitysvammaisten henkilöiden laitos- ja asumispalvelut (3653/2020) ja Validia Oy:n asumispalveluiden Lahden Validia-talo (3654/2020).

Koronaan liittyviä tarkastushavaintoja selostetaan jaksossa 4. Kansallisena valvontaelimenä tehtyjen tarkastusten havaintoja on selostettu tämän kertomuksen jaksossa 3.5.

3.4.5 RATKAISUJA

SOSIAALIHUOLTO

Puutteita ja menettelyvirheitä vammaisten lasten oikeuksien toteutumisessa

YK:n vammaisyleissopimuksen 7 artiklan mukaan sopimuspuolten tulee toteuttaa kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu.

Tapauksessa 5086/2019* OA piti Etelä-Savon sosiaali- ja terveystieteiden kuntayhtymän vammaispalveluiden menettelyjä erityistä tukea tarvitsevan vaikeavammaisen lapsen asioissa kokonaisuudessaan moitittavana, koska palvelutarpeen arvioinnin lisäksi päätöksenteot hakemuksiin henkilökohtaisesta avusta kouluamuihin ja kodin ulkopuolisiin toimintoihin viivästyivät lainvastaisesti.

Vaalijalan osaamis- ja tukikeskus, nuorten oppilaskoti Luotaimen avara yhteistila.

Ratkaisun mukaan sosiaalihuoltolain 36 §:n 3 momentti on ehdoton sen osalta, että erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arvioinnin on valmistuttava viimeistään 3 kuukauden kuluessa vireille tulosta. OA korosti yleisesti hoito- ja palvelusuunnitelman merkitystä vammaispalveluiden yksilöllisessä suunnittelussa, järjestämisessä ja toteuttamisessa. Palvelusuunnitelma on viranomaisen ja asiakkaan yhteisessä vuorovaikutuksessa laatima ja asiakkaan palvelujen tarvearvioon perustuva toimintasuunnitelma.

OA otti hakemuksen viivästyksen moitittavuuden arvioinnissa huomioon sen, että viranomaisilla oli ollut tiedossa jo noin 5 kuukautta ennen koulun alkamista lapsen palvelujen tarve kouluamuihin järjestettävästä avusta. Tästä huolimatta päätöksenteko oli viipynyt. OA mielestä kantelijan lapsen kouluamuihin järjestettävästä avusta olisi tullut tehdä päätös hyvissä ajoin ennen koulun alkua. Toisen hakemuksen kohdalla OA katsoi viivästyksen johtuneen viranomaisen menettelyvirheestä. OA:n mukaan viranomaisen olisi tullut jo aiemmin kertoa kantelijalle, että henkilökohtaisen avun asiassa riittää vapaamuotoinen selvitys.

OA totesi olevan ensiarvoisen tärkeää, että asian käsittelyn alkuvaiheessa viranomaisen kiinnittää huomiota riittävän lisäselvityksen hankkimiseen. Mikäli hakija kieltäytyy toimittamasta pyydettyä lisäselvitystä, on asiassa tehtävä päätös heti, jollei vaihtoehtoisen selvityksen hankkiminen asiassa tule kyseeseen. Viranomaisen on neuvottava ja ohjeistettava hakijaa kaikista käsittelyn eri vaiheista ja vaihtoehdoista. OA totesi, että mikäli viranomaisen itse pyytää selvityksiä, sen on valvottava ja seurattava lisäselvitysten saamista. Kun lisäselvitystä pyydetään hakijalta (asiakas), on viranomaisen ohjeistettava selkeästi, mikä vaikutus pyydettyillä selvityksellä on asian ratkaisun kannalta ja miten selvityksen saaminen vaikuttaa päätöksen aikatauluun.

Myös toisessa ratkaisussa 2893/2019 oli kyse päätöksenteon lainvastaisista viivästyksistä erityistä tukea tarvitsevan lapsen hakemusten käsittelyssä. Viivästyksen moitittavuutta ei poistanut se, että vammaispalveluun jätetyn hakemuksen sijasta lapsen kesääjan hoito ja tukiperhe oli järjestetty perhesosiaalityön puolelta. OA korosti, että asiakkaan oikeusturvan kannalta on erityisen tärkeää, että hän saa hakemuksensa johdosta muutoksenhakukelpoisen päätöksen ilman aiheetonta viivytystä tai muutoin laissa erikseen säädettyssä määräajassa.

Tapauksessa 412/2019* OA totesi, että viranhaltijan on omaishoidontukea koskevassa päätöksessään perusteltava nimenomaisesti omaishoidon tuen alkamisajankohta, jos se poikkeaa haetusta ajankohdasta. OA katsoi erityistä tukea tarvitsevan lapsen omaishoidon tukea koskevan päätöksenteon ja tuen maksamisen viivästyneen lainvastaisesti. OA korosti, että omaishoidon tuesta annetun lain tarkoittamasta vapaasta on nimenomaisesti sovittava sopimuksessa. Sopimuksessa on myös määriteltävä se, miten ja missä vapaat järjestetään.

Tapauksessa 320/2020 OA katsoi viranomaisen laiminlyöneen vastata kantelijan tekemään muistutukseen kohtuullisessa ajassa. OA piti menettelyä vakavasti moitittavana, koska muistutus oli koskenut vaikeavammaisen lapsen asiaa.

Kehitysvammaisen lapsen sijoitus erityisen huolenpidon jaksolle koulukodissa

Omana aloitteena tutkimassaan asiassa 2727/2019* AOA kiinnitti Turun sosiaalitoimen huomiota lapsen vammaisuuden huomioimiseen/huomioon ottamiseen sijaishuoltoon sisältyvien palvelujen järjestämisessä. Lapselle oli tehty kehitysvamma-diagnoosi koulukodin erityisen huolenpidon jaksolla ja hänet oli jakson jälkeen sijoitettu sijaishuoltoon antavaan yksikköön, jossa oli osaamista myös kehitysvammaisten lasten hoidossa. Lapsen kehitysvammaisuus oli havaittu vasta erityisen huolenpidon jaksolla, vaikka AOA:n mukaan lapsen terveydentilaa oli tullut tutkia myös ennen erityisen huolenpidon jakson aloittamista arvioitaessa sitä, miten lapsen sijaishuolto voitaisiin erityisen huolenpidon jakson aikana lapsen edun mukaisella tavalla järjestää.

AOA korosti, että kun lapsen olosuhteissa tapahtuu tai havaitaan muutoksia, jotka voivat vaikuttaa annettavan sijaishuollon sisältöön, on lapsen asiakassuunnitelmaa tarkistettava muutoksen edellyttämällä tavalla ja samalla arvioitava sitä, missä, millä tavoin ja millaisin muodoin sijaishuoltoa lapselle tulee vastaisuudessa järjestää. AOA ei ollut voinut havaita hänelle toimitetusta selvityksestä, että tällaista arviota lapsen kehitysvammaisuudesta johtuen olisi tehty edes erityistä huolenpitoa jatkettaessa.

AOA totesi vielä, että lapselle olisi voitu järjestää jo aikaisemmin erityishuollon palveluita, koska asiakirjoista ilmeni, että lapsella oli ollut ennen erityisen huolenpidon jaksolle sijoittamista diagnoosina epätyypillinen autismi ja ADHD. Lapsen tällöiset diagnoosit olisivat joka tapauksessa edellyttäneet lapsen terveydentilan perusteellisempaa arviointia. Lapsen diagnoosin perusteella olisi AOA:n mielestä tullut tässä yhteydessä selvittää myös lapsen mahdollista kehitysvammaisuutta. Mikäli kaupungin sosiaalitoimi lapsen sijaishuollon järjestämisestä vastuussa olevana viranomaisena olisi näin toiminut, oli mahdollista, ettei erityisen huolenpidon jaksoa olisi järjestetty koulukodissa tai se olisi joka tapauksessa järjestetty muussa muodossa huomioiden lapsen vammaisuus ja siitä aiheutuvat erityiset tarpeet.

AOA:n mukaan saadusta selvityksestä syntyi vahva vaikutelma siitä, ettei lapsen palvelujen suunnittelu ja siihen liittyvä sosiaalityö ollut kaikilta osin onnistunut. Tämä oli saattanut johtaa siihen, että kaikkia lapsen vammaisuudesta johtuvia erityistarpeita ei ollut kyetty tunnistamaan ja että lapsen ongelmia ja lapsen välttämättömiä palvelujen tarpeeseen ja niiden järjestämiseen liittyviä kysymyksiä ratkaisemaan tarkoituksenmukaisella ja oikealla sekä oikea-aikaisella tavalla.

Kuntayhtymä laiminlöi palvelusuunnitelman laatimisen ja erityishuolto-ohjelman tarkistamisen

OA antoi huomautuksen Etelä-Savon sosiaali- ja terveystieteiden kuntayhtymälle vastaisen varalle, koska kantelijan täysi-ikäiselle tyttärelle ei ollut tehty erityishuolto-ohjelmaa eikä muutaakaan päätöstä, jossa olisi asianmukaisesti ratkaistu se, miten hänen asumispalvelunsa järjestetään muuttuneessa tilanteessa tutkimus- ja hoitojakson päätyttyä laitoksessa 4063/2019*.

Ratkaisussaan OA kiinnitti kuntayhtymän sosiaalipalveluiden huomiota siihen, että verkostopalaverissa esitetyllä toteamuksella tai asuntolan vastuuhenkilön ilmoituksella ei voida laillisesti päättää yksilön oikeudesta tai oikeuden loppumisesta tiettyyn palveluun vaan lainmukainen menettely edellyttää, että asiakasta kuullaan asianmukaisesti ennen päätöksentekoa hallintolaissa säädettyllä tavalla, asiakkaan palvelutarpeesta tehdään yksilöllinen arviointi ja palvelun päättymisestä tehdään valituskelpoinen päätös. Kantelijan tyttären oikeusturvan toteutumisen kannalta kirjallisen päätöksen saaminen olisi ollut erityisen merkittävää, jotta hän tai kantelija olisivat voineet käyttää heille lain mukaan kuuluvaa muutoshakuoikeutta tilanteessa, jossa viranhaltija oli päättänyt tyttären asumispalvelun vastustuksesta huolimatta ilmoittamalla siitä suullisesti tutkimusjakson päätöspalaverissa. OA kiinnitti kuntayhtymän huomiota myös siihen, että palvelusuunnitelman keskeneräisyys ei ole este sille, että palvelua koskevaa päätöstä ei voitaisi tehdä.

OA piti tapahtunutta päätöksenteon laiminlyöntiä oikeusturvan näkökulmasta erittäin moi-

tittavana, koska kyseessä oli kehitysvammaisen henkilö, jonka tuen tarve on pitkäaikainen ja kyseessä olevan palvelun järjestäminen kuuluu kuntayhtymän erityiseen järjestämisvelvollisuuteen. Tällöin on pyrittävä järjestämään asiakkaan tukipalvelun, että palvelujen jatkuvuus turvataan, ellei palvelujen muuttaminen ole asiakkaan edun mukaista. OA kiinnitti lisäksi kuntayhtymän huomiota siihen, että lain mukaan erityishuolto-ohjelma on tarkistettava tarpeen mukaan.

Samassa ratkaisussa OA katsoi, että kantelijan tyttären palvelun tarvetta olisi tullut arvioida ja hänelle olisi tullut tehdä uusi palvelusuunnitelma viivytyksettä heti sen jälkeen, kun oli tullut ilmi, että hänen asuntolasta saamansa ohjatun asumisen palvelut eivät olleet enää hänelle soveltuvia. OA ei pitänyt asianmukaisena perusteluna palvelusuunnitelman laatimisen viivästymiselle sitä, että kantelija oli tuonut verkostopalaverissa esille mahdollisuuden hankkia tyttärelleen oman asunnon. OA katsoi, että oman asunnon hankkiminen olisi ollut tällöin uusi peruste palvelusuunnitelman tarkistamiselle eikä se ollut asianmukainen syy olla laatimatta palvelusuunnitelmaa ja arvioida palvelutarvetta tapahtumahetkellä, jolloin kantelijan tytär ei voinut enää palata laitoksesta ohjatun asumispalvelun piiriin omaan vuokra-asuntoonsa.

OA korosti, että palvelusuunnitelman avulla tulisi turvata asiakkaan palvelun yksilöllisyys ja jatkuvuus sekä siinä tulisi sovittaa yhteen eri palvelut saumattomaksi kokonaisuudeksi. Suunnitelman tehtävänä on myös ohjata asiakasta hakemaan tarpeelliseksi arvioituja palveluja ja tukitoimia.

OA mukaan vammaispalvelun toiminta ei ollut asianmukaista eikä asiakaslähtöistä. Asiakirjoista ei ilmennyt, että asiakkaalle olisi selvitetty hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot palvelujen järjestämiseksi tai palvelutarvetta olisi ylipäätään arvioitu tilanteessa, jolloin tuettua asumispalvelua ei katsottu enää mahdolliseksi ja hänen palvelun saamisen kannalta merkitykselliset olosuhteensa olivat muuttuneet olennaisesti. OA totesi vammaisen henkilön palveluiden tarpeen kokonaisuuden arvioimisen olevan erityisen tärkeää silloin, kun vammaisen henkilön palvelutarve on lisääntynyt eikä hänen palvelutarpeeseensa enää pystytä vastaamaan aiemmin myönnettyillä palveluilla. Erityistä mer-

kitystä yksilöllisellä palvelusuunnitelmalla on silloin, kun vammaisen henkilö ja viranomaiset ovat erimielisiä siitä, millä tavoin palveluita tulee järjestää ja toteuttaa.

Myös toisessa ratkaisussaan 3689/2019* OA katsoi hyvinvointikuntayhtymän laiminlyöneen erityishuolto-ohjelman laatimisen kantelijan tyttärelle. OA korosti, että erityishuoltona järjestettävien palvelujen tulee perustua erityishuolto-ohjelmaan ja että erityishuollon järjestämisen jatkuvuuden turvaamiseksi erityishuolto-ohjelman tarkistamiseen tulee ryhtyä hyvissä ajoin ennen suunniteltua tarkistusajankohtaa. Erityishuolto-ohjelman säännöllinen tarkistaminen on tärkeää kehitysvammaisen henkilön oikeuksien täysimääräisen toteutumisen kannalta. Lisäksi OA korosti, että kuulemis- ja yhteistyövelvollisuutta ei poista se, että kehitysvammaisen henkilön palveluihin ei ole odotettavissa olennaisia muutoksia erityishuolto-ohjelman laatimisen yhteydessä.

OA korosti jälleen ratkaisussaan 2811/2019, että palveluiden järjestämisen ristiriita- ja ongelmatilanteissa asiakkaalle on selvitettävä hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan.

Velvollisuus laatia palvelusuunnitelma

AOAS totesi, että asianmukaisesti tehdyt asiakaskirjauksetkaan eivät poista viranomaisen laissa säädettyä velvollisuutta laatia palvelusuunnitelmaa vaikeavammaiselle henkilölle. Tapauksessa AOAS katsoi sosiaalitoimen laiminlyöneen oikea-aikaisen monialaisen ja moniammatillisen palvelusuunnitelman tekemisen. AOAS korosti, että monialainen ja moniammatillinen palvelusuunnitelma mahdollistaa vaikeavammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden huomioimisen ja edesauttaa yhteistyön toteutumista eri hallinnonalojen viranomaisten välillä. Tarkoituksena on, että sosiaalihuollon, terveydenhuollon ja tarvittaessa muiden hallinnonalojen palvelut muodostavat asiakkaan edun mukaisen kokonaisuuden. Vaikeavammaisella henkilöllä on edellä sanottu

huomioon ottaen erityinen tarve ja lakiin perustuva oikeus saada itseään koskeva palvelusuunnitelma laadituksi ilman aiheetonta viivytystä 2549/2019*

Silloin kun asiakas ei omalla toiminnallaan myötävaikuta palvelusuunnitelman tekemistä, viranomaisen tulisi OA:n näkemyksen mukaan laatia palvelusuunnitelma käytettävissä olevien tietojen ja asiakirjojen perusteella. OA korosti, että määräaikaisen vammaispalvelupäätöksen jatkopäätös tulisi tehdä hyvissä ajoin ennen edellisen päätöksen voimassaolon päättymistä (138/2020).

Päätöksiin liittyvät viivästymiset ja laiminlyönnit

OA:n laillisuusvalvonnassaan toteamia yleisimpiä puutteita ovat vammaisten henkilöiden palveluita tai etuuksia koskevien hakemusten käsittelyn viivastuminen ja viranomaisen päätöksentekovelvollisuuden laiminlyönti. Kyseiset menettelyvirheet vaarantavat vammaisten henkilöiden oikeusturvan toteutumista, koska asiakkaan muutoksenhaku viivästyy. Ratkaisuissa on korostettu, että pitkäaikaisen tuen tarpeessa olevan henkilön tuki on pyrittävä järjestämään siten, että palvelujen jatkuvuus turvataan.

Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että subjektiivista oikeutta koskevan palvelun toteuttamisesta (järjestämistavasta) voi tehdä valituksen muutoksenhakuasteelle. Oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä on katsottu, että mikäli vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun työnantajamalli ei tuettunakaan sovellu vaikeavammaiselle asiakkaalle, tulee hänelle selvittää ja tarjota vaihtoehtoisia järjestämistapoja (palvelusetelimalli, ostopalvelumalli, kunnan oma toiminta ja näiden järjestämistapojen yhdistelmä) ja selvittää tarvittavia mahdollisia vaihtoehtoisia henkilökohtaisen avun palvelutuottajia.

Lähtökohtana vammaispalvelujen järjestämisessä ja järjestämistapojen valinnassa tulee aina olla asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja omatoimisuuden vahvistaminen. Vammaispalvelulain mukaisia palveluita ja tukitoimia koskevat päätökset on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden ku-

luessa siitä, kun vammainen henkilö tai hänen edustajansa on esittänyt palvelua tai tukitointa koskevan hakemuksen.

Tapauksessa 1272/2019* OA katsoi viranhaltijan ammatillista tukihenkilöä koskevan päätöksen toimeenpanon viivästyneen lainvastaisesti. OA piti menettelyä moitittavana, koska viivästykselle ei ollut hyväksyttävää syytä. Kantelijalle ei ollut tarjottu korvaavaa palvelua tilanteessa, jossa ammatillista tukihenkilöä ei ollut kyetty järjestämään.

Kanteluasian 431/2020 yhteydessä ilmeni, että kaupungissa oli yleisenä käytäntönä, että vammaispalvelujen kautta myönnettävistä ns. pienistä asunnon muutostöistä ei tehty lainkaan kirjallista hallintopäätöstä asiakkaalle. AOA katsoi kaupungin sosiaali- ja terveyskeskuksen menetelleen lainvastaisesti siinä, että kantelijalle ei ollut annettu kirjallista päätöstä hänen hakemukseensa vammaispalvelulain mukaisista asunnon muutostöistä.

Toisessa tapauksessa 6233/2019 ilmeni, että kaupunki ei ollut toteuttanut vammaispalvelulain mukaisia asunnon muutostöitä ja palvelusuunnitelmasta todettiin syyksi kantelijan ilmaisema muutotalukkuus. OA katsoi vammaispalveluiden menetelleen lainvastaisesti. OA kiinnitti vammaispalveluiden huomiota siihen, että palvelusuunnitelmassa ei voida päättää yksilön oikeuksista. OA:n näkemyksen mukaan tällaisessa tilanteessa vammaistyön viranhaltijan tulee tehdä kantelijalle kielteinen päätös, josta ilmenee perustelut sille, minkä vuoksi asunnon muutostöitä ei toteuteta. OA kiinnitti vammaispalveluiden huomiota siihen, että vammaispalvelulain mukaisten subjektiivisten oikeuksien, kuten asunnon muutostöiden kohdalla, viranomaiselta edellytetään, että asian käsittelyn joutuisuuteen kiinnitetään erityistä huomiota.

OA:n laillisuusvalvontakäytännössä on korostettu, että kehitysvammalaki ei jätä erityishuollossa vastuussa olevalle viranomaiselle harkintavaltaa sen suhteen kenelle erityishuolto-ohjelma laaditaan, vaan laki edellyttää, että erityishuolto-ohjelma laaditaan kaikille erityishuollon tarpeessa oleville henkilöille. Erityishuolto-ohjelman laatimisen lisäksi mahdollisista asiakasmaksuista ja eri-

tyishuoltona järjestettävien palvelujen määrästä ja yksilöllisestä toteuttamistavasta voidaan tehdä erilliset muutoksenhakukelpoiset viranhaltijan päätökset.

Vammaispalvelulain mukaiset kuljetuspalvelut

Ratkaisussa 1551/2019* OA piti puutteena, että vammaispalvelulain mukaisten kuljetuspalvelujen asiakasohjeesta oli poistettu lausuma asiakkaan oikeudesta hakea vakiotaksioikeutta, koska juuri kyseiset erityisoikeudet olivat olleet erityisen merkityksellisiä useiden kuljetuspalveluiden asiakkaiden kuljetuspalveluiden toteuttamisen kannalta. OA kiinnitti Siun soten huomiota viranomaisen neuvonta- ja selvittämiselvöllisyyteen korostaen, että viranomaisen tulee tiedottaa ja ohjeistaa asiakkaalle selkeästi ja johdonmukaisesti kuljetuspalveluihin liittyvien erillisoikeuksien hakemismenettelystä. Lisäksi OA korosti vielä, että kuljetuspalvelun luonteesta subjektiivisena oikeutena seuraa, että vaikeavammaisten kuljetuspalvelua ei saa erilaisilla kuntien soveltamisohjeilla järjestää sillä tavoin, että kuljetuspalvelun käyttö ja siten vaikeavammaisen henkilön liikkuminen kodin ulkopuolella järjestämistavan vuoksi tosiasiassa estyy.

Toisessa ratkaisussaan 2821/2019* OA katsoi, että viranhaltijan tekemän päätöksen perusteluista ei käynyt riittävän selkeästi ilmi, mitkä seikat ja millä tavoin ovat vaikuttaneet hylkäävän päätöksen lopputulokseen. OA katsoi kuljetuspalveluhakemuksen käsittelyn olleen lainvastaista ja moitittavaa, koska palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma oli tehty puutteellisesti ja koska kantelija ei ollut saanut tiedoksi hänelle tehtyä kielteistä päätöstä. OA piti menettelyä moitittavana siitä huolimatta, että kantelijan kuljetuspalveluja koskevaa päätöstä jatkettiin kolmella kuukaudella sen jälkeen kuin virhe oli huomattu. Kantelijan oikeusturvan toteutumisen kannalta kirjallisen päätöksen saamisella oli ollut erityisen suuri merkitys tilanteessa, jossa kantelija oli saamassa kielteisen päätöksen sen jälkeen, kun pitkään voimassa ollut päätös oli ollut myönteinen. OA kiinnitti ratkaisussaan huomiota myös siihen, että selvityksen

perusteella lisäaikaa ei hyödynnetty siten, että palvelutarpeen arvioinnissa ja palvelusuunnitelman teossa olleita puutteita olisi korjattu.

OA korosti, että palvelujen myöntämisen perusteena on vaikeavammaisuuden arviointi suhteessa tarvittavaan palveluun. Asia tulee ratkaista arvioimalla vamman tai sairauden vaikutusta vaikeavammaisen kuljetuspalveluiden tarpeeseen. OA totesi yleisellä tasolla, että vammaisen henkilön työkyky tai mahdollisuus toimia omaishoitajana eivät ole laissa tarkoitettuja perusteita, joiden johdosta kuljetuspalvelu voidaan jättää myöntämättä. Kuntien tai kuntayhtymien omilla ohjeistuksilla ei voida poiketa siitä, mitä laissa on säädetty.

AOAS katsoi ratkaisussaan 1482/2019* perusturvan menetelleen hallintolain vaatimusten vastaisesti, koska se ei ollut odottanut kantelijan ennalta ilmoittaman lisäselvityksen (lääkärintlausunto) toimittamista tai sen toimittamisesta ei ollut tiedusteltu kantelijalta ennen asian ratkaisua ja koska kantelijalle ei ollut asetettu määräaikaa lisäselvityksen toimittamiseksi. AOAS piti perusturvan menettelyä tältä osin moitittavana, vaikka kuljetuspalvelujen järjestämistapaa koskeva oikaisuvaatimus oli sinänsä pyritty käsittelemään laissa edellytetyllä tavalla kiireellisenä. AOAS:n näkemyksen mukaan kantelijalle oli tapauksen olosuhteissa voinut perustellusti muodostua oikeutettu odotus siitä, että viranomaisella odottaa hänen ennalta ilmoittamansa lisäselvityksen valmistumista ja toimittamista ennen asian ratkaisemista.

Samassa tapauksessa kantelija ei ollut valittanut perusturvalautakunnan päätöksestä hallinto-oikeuteen, vaan hän oli tekemässään muistutuksessa perusturvalautakunnalle vaatinut päämiehenä asian uudelleenkäsitteilyä perusturvalautakunnassa. AOAS:n näkemyksen mukaan sosiaalitoimen viranhaltijan olisi tullut tiedustella kantelijalta kuljetuspalvelun järjestämistapaa koskevan asian käsittelyssä, haluaako hän lisäselvityksen johdosta asian käsiteltävän uutena hakemusasiaina. Lisäksi hänen olisi tullut tässä kantelijan kannalta epäselvässä tilanteessa selvästi neuvoa kantelijaa siitä, että ainoa säännönmukainen muutoksenhakekeino on valittaminen valitusosoituksen ohjauksen mukaisesti.

Kotikäynnistä ilmoittaminen ja asiakaspalautteisiin vastaaminen

Tapauksessa 6795/2019* OA kiinnitti kaupungin perusturvatoimen huomiota vastaisuuden varalle siihen, että asian asianmukaiseen käsittelyyn kuuluu asiakkaan yksityisyyden kunnioittaminen siten, että viranhaltijat sopivat kotikäynnistä etukäteen yhdessä asiakkaan kanssa. Tällöin on sovittava yhdessä myös siitä, keitä viranhaltijoita osallistuu käynnille ja mikä on käynnin tarkoitus. Lisäksi OA kiinnitti kaupungin perusturvan huomiota siihen, että asiakkaiden kirjeiden, kuten asiakaspalautteiden ja muistutusten, käsittelyyn tulisi sujua joustavasti, helposti ja kohtuullisessa ajassa. Tapauksessa kantelijalle ei ollut vastattu lainkaan hänen antamaan palautteeseen vaan perusturva oli antanut asiassa tehdyn kantelun johdosta vain selvityksen OA:lle. Mikäli kantelijan yhteydenottoon olisi vastattu kohtuullisessa ajassa hänelle kirjeitse, olisi tästä vastauksesta voitu liittää jäljennös OA:lle lähetettävään selvitykseen. OA kiinnitti perusturvatoimen huomiota myös siihen, että sen tulee laatia omavalvontasuunnitelma sosiaalihuollon laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi.

Puutteita viranomaisen laatiman oppaan tietojen oikeellisuudessa

Heta – Henkilökohtaisten Avustajien Työnantajien Liitto ry:n kanteluun antamassaan ratkaisussa 4993/2019* OA piti Vantaa kaupungin menettelyä työnantajina toimiville vammaisille henkilöille ja heidän avustajilleen laaditun oppaan laadinnassa moitittavana, koska oppaan sisältö poikkesi useissa kohdissa työsuhteita koskevasta lainsäädännöstä. OA korosti, että silloin kun kunta huolehtii palkanmaksusta henkilökohtaiselle avustajalle, tulee sen menetellä omalta osaltaan siten, että sen suorittama palkanmaksu toteutuu säännösten edellyttämällä tavalla asianmukaisesti ja lainmukaisesti.

Koska kaupunki oli jo ryhtynyt asiassa korjauksiin toimenpiteisiin, asia ei edellyttänyt OA:lta muuta kuin että hän kiinnitti Vantaan kaupungin huomiota siihen, että viranomaisella on vastuu

siitä, että sen vammaispalvelun asiakkaille tekemä opas vastaa oikeuskäytännön lainvoimaisia ratkaisuja ja on muutoinkin lainmukainen ja että siinä olevat tiedot ovat virheettömiä ja ajantasaisia. Viranomaisen julkaisemalla oppaalla on suuri käytännön merkitys vammaiselle henkilölle, joka toimii työnantajana henkilökohtaiselle avustajalleen. OA piti tärkeänä, että työnantajina toimiville vammaisille henkilöille välitetään tietoa palkan ja muiden henkilökohtaisen avun korvausten määräytymisestä ja maksamisesta. Opas ei kuitenkaan ole oikeudellisesti sitova, eikä sen sisältämien ohjeiden perusteella voida poiketa lakiin perustuvista velvoitteista.

Asumisyksikössä asuvien kehitysvammaisten henkilöiden matkojen mahdollistaminen

Ratkaisussaan 1008/2019* OA piti kehitysvammaisen asiakkaan itsemääräämisoikeuden näkökulmasta ongelmallisena kategorista kieltoa siitä, että kehitysvammaisen henkilö ei saisi missään tilanteessa halutessaan korvata ohjaajien kuluja tai että asumisyksikössä kategorisesti rajoitetaan asukkaiden matkoja ainoastaan sen vuoksi, että kaikki asukkaat eivät yksilöllisen varallisuustilanteensa vuoksi pääsisi matkalle. Asumisyksikössä voi asua eri varallisuustason omaavia kehitysvammaisia henkilöitä, joiden tulee voida käyttää varojaan haluamallaan tavalla. OA piti tärkeänä, että viranomaisen tehdessä linjauksia asiassa palveluiden käyttäjät otetaan mahdollisimman laajasti mukaan linjausten valmisteluun.

Aluehallintoviraston menettely kehitysvammaisen ylläpitomaksua koskevassa asiassa

OA piti ratkaisussaan 6749/2019* aluehallintoviraston ratkaisua valvonta-asiassa liian ehdottomana ja kategorisena sen osalta, mitä kuluja kehitysvammaisten henkilöiden asumispalvelujen ylläpitomaksu voi sisältää.

Aluehallintovirasto oli antanut perusturvalle huomautuksen lainvastaisesta menettelystä kehitysvammaisten henkilöiden asumispalvelujen ylläpitomaksujen perimisessä. Valvontapäätöksen mukaan asiakasta ei voi velvoittaa maksamaan

palveluasumisesta tiettyä summaa kuukaudessa sellaisesta palvelusta, jota hän ei käytä eikä ylläpitomaksuun voida sisällyttää mitään yksikön yhteisiin tiloihin ja yhteiskäyttöön tarkoitettuja hankintoja.

OA kiinnitti huomiota siihen, että kehitysvammaisen ylläpitomaksua koskeva lainsäädäntö ja sen pohjalta muotoutuneet käytännöt ovat vaikeaselkoisia ja tulkinnallisia. Kehitysvammaisilta ja muilta vammaisilta asumispalvelujen käyttäjiltä perittävät asiakasmaksut saattavat muodostua erisuuruiseksi riippuen siitä, minkä lain nojalla palvelua järjestetään. Palveluasumista järjestetään muun muassa kehitysvammalain mukaisena erityishuoltona, vammaispalvelulain mukaisena palveluasumisena ja sosiaalihuoltolain mukaisena palveluasumisena ja tehostettuna palveluasumisena. Lisäksi tarjolla on erilaisia tuetun asumisen muotoja. OA:n mielestä asumispalveluja käyttävien vammaisten henkilöiden yhdenvertainen kohtelu maksujen määräämisessä ei toteudu tällä hetkellä riittävästi. Tämän vuoksi OA lähetti päätöksensä tiedoksi sosiaali- ja terveysministeriölle ja esitti, että edellä lausuttu otetaan huomioon asiakasmaksulain kokonaisuudistuksen ja vammaislainsäädännön uudistamisissa.

Vammaisten henkilöiden tulkkaukspalvelu

Kuulovammaisten, kuulonäkövammaisten ja puhevammaisten henkilöiden tulkkaukspalveluiden järjestämisvelvollisuus siirtyi kunnilta Kelalle 1.9.2010. Kelan vammaisten tulkkaukspalvelukeskus on tuottanut tulkkaukspalveluiden välityksen omana toimintanaan 1.1.2014 lukien. Vammaisten henkilöiden tulkkaukspalvelun tavoitteena on edistää tulkkaukspalvelua tarvitsevien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta suhteessa vammattomiin henkilöihin, jotta heidän mahdollisuutensa osallistumiseen ja tiedonvälitykseen sekä vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa toteutuisivat.

Vammaisten tulkkaukspalveluun ei ole oikeutta, jos vammaisen henkilö saa riittävää ja hänelle sopivaa tulkkauksta muun lain nojalla. Tällaisia lakeja ovat muun muassa perusopetuslaki ja potilaslaki.

Ratkaisussaan 276/2019* OA katsoi Kelan vammaisten tulkkauspalvelukeskuksen laiminlyöneen velvollisuutensa huolehtia siitä, että se suorittaa tehtävänsä asianmukaisesti ja tuloksellisesti. OA:n näkemyksen mukaan vammaisten tulkkauspalvelukeskuksen olisi tullut jatkaa tulkkihakua ja tarkistaa tulkkiuresurssien tilanne lähempänä tulkkaushetkeä tilanteessa, jossa tulkkia ei ollut aiemmin löytynyt tilaukseen. OA korosti, että tulkkauspalvelun järjestäminen ja asiakkaan oikeus tulkkauspalveluun tulisi toteuttaa siten, että vammaisen henkilön mahdollisuutta toimia yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä edistetään kaikin mahdollisin tavoin. Myös YK:n vammaisyleisoppimuksen tarkoituksena velvollisuus kohtuullisten mukautusten tekemiseen on mahdollisuuksien mukaan huomioitava yksittäistapauksessa asiakkaan palvelun järjestämisessä riittävällä tavalla.

Asiassa 3595/2019 Kelan olisi tullut reagoida OA:n mielestä tapahtunutta nopeammin tulkkilistan toimivuuden varmistamiseksi tilanteessa, jossa kantelijalla ei ollut yhtään tulkkia tulkkilistalla ja jossa kantelija ei yleensä halunnut tulkkilistan ulkopuolisia tulkkeja. OA otti kuitenkin Kelan menettelyn arvioinnissa huomioon sen, että vaikeudet tulkkien välittämisessä olivat selvityksen perusteella johtuneet pääosin joko siitä, että kantelija ei ollut hyväksynyt tulkkia tulkkilistalleen tai siitä, että tulkki ei ollut halunnut olla kantelijan tulkkilistalla.

SOSIAALIVAKUUTUS

OA moitti kahdessa ratkaisussaan 3866/2019 ja 1022/2019 Kelaä vaikeavammaisen lapsen lääkinnällisen kuntoutushakemuksen käsittelyn aiheuttomasta viivästyisestä. OA piti tärkeänä, että Kela jatkossa huomioi ennakkoon ja varautuu kilpailutuksesta aiheutuvan työn määrän lisääntymiseen siten, ettei tällä ole vaikutusta hakemusten käsittelyaikoihin ja asiakkaan oikeusturvalle, kuten käsiteltävissä tapauksissa oli tapahtunut. OA:n mukaan kilpailutuksesta johtuva työ ei ole sinällään pätevä peruste sille, että hakemuksen käsittely kestää selvästi yli asetetun käsittelyn tavoiteajan.

Asiassa 1904/2019* vammaisen henkilön kuuleminen asianosaisena laiminlyötiin ammatillisen kuntoutusasian käsittelyssä sosiaaliturva-asioiden muutoksenhakulautakunnassa. OA piti huolestuttavana, että hänen virheellisenä pitämänsä menettely oli ollut vakiintuneen käytännön mukainen. Tästä tapauksesta enemmän jaksossa sosiaalivakuutus 5.15.

VARHAISKASVATUS JA OPETUS

Tapauksessa 2720/2019* oli kyse haavoittuvassa asemassa olevasta vaikeavammaisesta lapsesta, joka ei ollut saanut varhaiskasvatuspaikkaa siinä ajassa ja siten kuin varhaiskasvatuslaki edellyttää. AOA päätyi kokonaisharkinnassaan antamaan huomautuksen kunnalle, koska se oli laiminlyönyt sille asiassa kuuluvan päätöksentekovelvollisuuden ja koska se ei ollut ryhtynyt selvittämään lapsen yksilöllistä tarvetta siten kuin varhaiskasvatuslaissa säädetään. Kunnan menettely oli saatanut vakavasti vaarantaa kyseessä olevan lapsen yksilöllisiä oikeuksia. Kunnan passiivisen menettelyn johdosta kantelijan mahdollisuus saattaa asia tuomioistuimen käsiteltäväksi on merkittävästi viivästynyt.

Opetusta ja kulttuuria koskevassa jaksossa 5.18 käsitellään tapauksia, joissa oli kyse puutteista erityistä tukea ja avustajapalveluita koskevissa päätöksenteoissa 4230/2019*, 1586/2019* ja 2221/2020*.

Kohtuulliset mukautukset ylioppilastutkinnoissa

Asiassa 2356/2019* AOA:n sijainen esitti Ylioppilastutkintolautakunnalle ohjeiden kehittämistä edelleen siten, ettei kohtuullisten mukautusten keinovalikoimaa rajoiteta tarpeettomasti ennalta. Koesuorituksen arvostelussa voitaisiin nimenomaisesti ottaa huomioon kohtuullisten mukautusten riittämättömyys. Lisäksi koesuoritusta heikentävien seikkojen huomioiminen kokeen arvostelussa pitäisi ulottaa muihinkin tilanteisiin kuin siihen, että kokelas on saamassa kokeesta hylätyn arvosanan.

Ylioppilastutkintolautakunta ilmoitti, että se muutti yleiskokouksessaan 11.12.2020 koesuoritusta

heikentävän syyn huomioon ottamista koskevia määräyksiä ja ohjeita. Määräyksiin on tehty muutoksia ja täsmennyksiä ratkaisun perusteella.

TERVEYDENHUOLTO

YK:n vammaisyleissopimuksen 25 artiklan mukaan vammaisilla henkilöillä on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen sukupuolisensitiivisten terveydenhuoltopalvelujen saatavuuden vammaisille henkilöille, terveyteen liittyvä kuntoutus mukaan lukien. Sopijapuolet ovat sitoutuneet järjestämään vammaisille henkilöille samanlaajuiset, -laatuiset ja -tasoiset terveydenhuoltopalvelut kuin muille ihmisille.

Ratkaisussa 1601/2020 AOA:n mielestä psykiatriassa sairaalassa käytettyjen, turvallisinä vesiastioina pidettyjen maitotölkkien käytöstä eristettyjen potilaiden juoma-astioina on luovuttava, koska etenkin tahdosta riippumattomassa hoidossa on vältettävä sellaisia menettelytapoja, jotka voidaan kokea potilasta väheksyvinä. Selvityksen mukaan huuhdellun maitotölkkin käyttö oli otettu osastolla tarkasteluun ja miellyttävämpiä, mutta silti turvallisia vaihtoehtoja etsittiin.

Samassa ratkaisussa AOA katsoi, että eristetyn potilaan puhelimen käytön rajoittamisesta tulisi tehdä valituskelpoinen päätös ainakin silloin, kun rajoittaminen tapahtuu henkilökunnan aloitteesta. AOA:n mielestä eristetty potilas ei ole siinä asemassa, että hänen antamaansa suostumusta voitaisiin pitää aidosti vapaaehtoisena. Asiassa oli menetely virheellisesti, kuten sairaalan selvityksessä myönnettiin.

Tapauksessa 285/2020* kyse oli Rinnekodissa asuvan kehitysvammaisen asukkaan hoidon järjestämisessä olleista puutteista HUS:n ja Espoon kaupungin välillä. Asiakas oli joutunut kohtuuttoman usein käymään kaupungin terveysasemalla ja Jorvin sairaalassa lääkitykseen liittyvien epäselvyyksien vuoksi. OA yhtyi Valviran käsitykseen, jonka mukaan asiakkaan hoito olisi kyseisen sairaustilan hoidossa ollut asianmukaista järjestää yhden toimintayksikön eli Espoon kotisairaalan toimesta.

OA totesi, että sairaanhoitopiirin kuntayhtymä on velvollinen yhteistyössä perusterveydenhuollosta vastaavan kunnan kanssa suunnittelemaan ja kehittämään erikoissairaanhoidon siten, että perusterveydenhuolto ja erikoissairaanhoidon muodostavat toiminnallisen kokonaisuuden. OA kiinnitti HUS:n huomiota siihen, mitä terveydenhuoltolaissa säädetään erikoissairaanhoidon ja perusterveydenhuollon välisestä yhteistyöstä.

Samassa ratkaisussa OA yhtyi Valviran käsitykseen, jonka mukaan sosiaalityöntekijän olisi hyvä tavata asiakas vähintään kerran vuodessa ja tarkistaa, vastaavatko asiakkaan saamat palvelut hänelle laadittua hoito- ja palvelusuunnitelmaa. Tapauksessa OA arvioi, että Helsingin kaupungin vammaisten palveluiden sosiaalityöntekijä ei ollut tavannut asiakasta henkilökohtaisesti riittävän usein.

AOAS antoi ratkaisussaan 2816/2019* HYKS Psykiatrian toimialueelle huomautuksen vastaisen varalle lainvastaisesta menettelystä, koska kantelijan ja potilaan yhteydenpidon rajoittamisesta tehtyä päätöstä ei ollut laadittu eikä annettu tiedoksi mielenterveyslain mukaisesti.

Myös toisessa tapauksessa 373/2019* AOA antoi huomautuksen sairaanhoitopiirille vastaisen varalle, koska kantelijan lapsen omaisuuden haltuunottopäätöstä ei ollut annettu miltei osin tiedoksi lainmukaisella tavalla. Sairaalan menettely oli vaarantanut lapsen huoltajien mahdollisuuden saada asia tuomioistuimen tutkittavaksi. Tämän vuoksi tiedoksiannon laiminlyönti oli vakava virhe etenkin, kun otetaan huomioon, että omaisuuden haltuunottoa koskeva päätös ei ole määräaikainen kuten esimerkiksi yhteydenpidon rajoittaminen.

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n kanteluun antamassaan ratkaisussa 2295/2019* AOA piti välttämättömänä, että STM tarkistaa oppaassaan (Valtakunnalliset lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälinen luovutusperusteet) antamansa ohjeistuksen seuraavassa päivityksessä niin, että se ottaa paremmin huomioon yksilöllisen harkinnan ohjeistuksen kohdassa, jossa oli kategorisesti kielletty luovuttaa lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineenä kahden henkilön käytettäväksi tarkoitettuja tandempyöriä tai nelipyöräisiä pyöriä.

Europarlamenttivaalien äänestyspaikalle johtava portaikko Tammelassa (vas.) ja Lopella (oik.).

ÄÄNESTYSPAIKKOJEN ESTEETTÖMYTTÄ KOSKEVAT RATKAISUT

OA ratkaisi alkuvuodesta neljä omaa aloitetta 3332/2019*, 3333/2019*, 3334/2019* ja 3335/2019*, joissa oli kyse vaalipäivänä tehdyillä tarkastuksilla havaituista puutteista europarlamenttivaalien äänestyspaikoilla. OA piti myönteisenä, että Someron ja Riihimäen kaupungit ja Tammelan ja Lopen kunnat ilmoittivat ryhtyvänsä tarkastushavaintojen johdosta korjaaviin toimenpiteisiin ja muihin kehittämistoimiin. Kuntien ja kaupunkien ilmoittamien korjaavien toimenpiteiden vuoksi omat aloitteet eivät johtaneet OA:n laillisuusvalvonnan sa muihin toimenpiteisiin, kuin että OA kiinnitti keskusvaalilautakuntien ja kunnan- tai kaupunginhallituksen huomiota tarkastuspöytäkirjassa todettujen seikkojen aiheuttamiin ongelmiin esteettömyydelle ja saavutettavuudelle sekä vaalilaisuuden turvaamiselle.

Kanteluratkaisussaan 2615/2019* OA kiinnitti Tampereen kaupungin ja sen keskusvaalilautakunnan huomiota ennakköäänestyspaikkojen esteettömyyteen, koska keskusvirastotalon vanhat raskaat ovet aiheuttivat esteettömyysongelman. OA piti myönteisenä sitä, että Tampereen kaupunki on ryhtynyt toimenpiteisiin keskusvirastotalon sisäänkäynnin esteettömyyden parantamiseksi.

Näkösuoja varustettu Europarlamenttivaalien äänestyspaikka Jokioisten kunnanvirastossa.